

Necrologies

El dia 23 d'abril de 1999 l'Institut d'Estudis Catalans va haver de lamentar la mort de la senyora Maria Àngels Anglada i d'Abadal, membre numerària de la Secció Filològica. L'Institut li reté un acte d'homenatge el 26 de maig, que tingué lloc a la Sala Prat de la Riba de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

L'acte fou presidit per l'Excm. Sr. Manuel Castellet, president de l'Institut, i per l'Hble. Sr. Joan M. Pujals, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Comptà amb la intervenció de l'Hlm. Sr. Joan A. Argenter, president de la Secció Filològica; el parlament de l'escriptora senyora Marta Pessarrodona, i el parlament del senyor Carles Miralles, membre de la Secció Filològica de l'IEC, secretari general de l'IEC i escriptor.

L'acte fou acompanyat de la interpretació de textos de M. Àngels Anglada, a càrrec de Rosa Cadafalch i Josep Tero.

Reproduïm a continuació els textos en el mateix ordre en què foren pronunciats.

Maria Àngels Anglada i d'Abadal

(9.3.1930 - 23.4.1999)

Avui els meus mots destil·len tristesa per com la paraula exercirà simplement una funció substitutòria de la persona.

Però ella, la Maria Àngels Anglada, no havia estat una persona trista, sinó continguda, forta d'esperit i dolça de caràcter. Per això, intentaré que les meves paraules siguin al mateix temps contingudes, fortes i dolces, per evocar en uns breus mots la seva figura.

Fa avui poc més de tres anys, el dia de Sant Jordi quan ens va deixar feia exactament tres anys, que vaig tenir l'honor de fer la seva semblança en l'acte en el qual Figueres la nomenà filla adoptiva de la ciutat, una ciutat, Figueres, que ella estimava,

com estimava Vic, on va néixer. Però també, una ciutat que l'estimava, i l'estima. Em va impressionar, ara fa uns dies, quan l'acomiadarem per darrer cop, coincidir amb tanta i tanta gent que volgué acompanyar-les, a ella i la seva família, en aquell moment: exalumnes de fa més de vint anys, veïns de Vilamacolum, amics de Girona, de Barcelona, de Vic naturalment... Tots coincidírem en una frase: era una persona que es feia estimar.

Però tampoc no puc deixar de recordar l'emoció del minut de silenci que li fou dedicat el passat dia 24 d'abril a València en l'acte en defensa dels drets de les llengües catalana, basca i gallega. L'auditori, ple de gom a gom, dempeus i en profund silenci de respecte, coronat per un esclat espontani d'aplaudiments.

I és que la llengua, la llengua catalana, forma part de la Maria Àngels Anglada. Permeteu-me dir-ho en uns altres mots: la llengua catalana s'encarna en la Maria Àngels, sens dubte com a mitjà de comunicació, per a expressar els sentiments personals més íntims, però també per a transmetre cultura i per a fer-nos partícips del seu pensament, de les seves angoixes, dels seus interessos, de les seves alegries, a través d'una obra escrita, poètica i narrativa, de primer ordre.

És cert que ella no fou una escriptora «mediàtica». Cert. Mai no va fer lluir la façana sense haver estructurat abans un sòlid edifici interior. Un interior ple de lletra, de música i de flors. Un interior ple de conviccions, que li permeté servir el país i la llengua i expressar les realitats més crues d'aquesta humanitat amb les paraules més dolces. Recordeu, per exemple, *Quadern d'Aram*, una obra que hauria d'ésser de lectura obligada per a tots aquells que encara no són capaços de copsar el drama de Kosovo avui, com ho fou el de Bòsnia ahir, o el d'Armènia, el que viu el petit Aram, abans-d'ahir.

Montserrat Vayreda la va qualificar d'«orfebre de la llengua», una expressió que reflecteix amb precisió el domini que l'escriptora tenia del llenguatge, la simplicitat amb què bastia les seves narracions, plenes, però, de subtileses i matisos. N'han resultat així unes obres cultes, plenes de poesia i d'humanisme, ben travades, impecables, però, al mateix temps, assequibles per a qualsevol tipus de lector.

Maria Àngels Anglada, membre numerària de l'Institut d'Estudis Catalans, darrerament vicepresidenta de la Secció Filològica, Creu de Sant Jordi, filla adoptiva de Figueres, guardonada amb importants premis literaris, no ens ha deixat; podrem seguir gaudint d'ella a través de la seva obra, que és com ella mateixa: delicada i fidel, dolça i sòbria, sobrietat densa de l'obra ben feta, continguda i documentada, equilibrada, serenament madura, culta i creadora de llenguatge.

El dia que Figueres la nomenà filla adoptiva, la Maria Àngels va cloure el seu parlament d'agraïment amb aquestes frases: «La fidelitat dels lectors és el do que més agraeix un escriptor, ja que com diu Marcial: "jo en tinc prou mentre torni sovint a les

vostres mans.» » Maria Àngels Anglada tornarà sempre a nosaltres per mitjà dels seus llibres. Tornarà a les nostres mans i a les d'aquells que ja coneixíem la seva obra; però també estic convençut que arribarà a les d'aquells altres que la descobriran com una de les grans autores de la nostra literatura.

MANUEL CASTELLET

President de l'Institut d'Estudis Catalans

Convocats per l'Institut d'Estudis Catalans i per la seva Secció Filològica, tots nosaltres ens hem aplegat aquí a fi de recordar la persona i l'obra de Maria Àngels Anglada, membre i vicepresidenta que era d'aquella Secció fins que una sobtada i per a tots dolorosa malaltia se l'endugué el passat 23 d'abril, dia del llibre i de la rosa i festa assenyalada de la institució que ens acull i ens convoca.

Què més puc dir-vos, que no sigui que la Secció Filològica està de dol i entristida? Personalment, ja vaig expressar el meu sentiment en un article publicat no fa gaire als diaris. Què més puc afegir, que no sigui que la Maria Àngels ha deixat entre nosaltres un buit, com més va més palès, que cada dia perceben adés el nostre sentiment més íntim, adés els nostres sentits en notar la seva absència física d'aquella sala de reunions, d'aquell lloc on solia estar-se, de l'entorn d'aquella taula on solia treballar en comissió? Tots els companys n'enyoren la salutació de rebuda, la conversa animada, els suggeriments en el treball lexicogràfic.

La Maria Àngels ens sobtava sovint amb les seves propostes ardides o ingènues, amb les seves aportacions plenes de voluntat de cooperació, àdhuc amb les seves reivindicacions planerament formulades, i ara ens ha ben sobtat amb el seu darrer adéu i aquest tan ràpid desenllaç.

La tradició acadèmica m'obliga, emperò, a deixar de banda el to subjectiu, l'enyorança i fins i tot l'elegia, a no esbossar tot just un epigrama —gènere que tan bellament ella ens havia anostrat de fonts ben antigues—, i m'empeny cap a la necrologia erudita. Avanço que no me'n sabré sortir, i m'afanyo a aduir que no en sóc pas l'únic responsable.

Maria Àngels Anglada i d'Abadal, nascuda a Vic el 9 de març de 1930 —l'any que ve hauria passat a la condició de membre emèrit, en complir els setanta anys, si la mort no se'ns hagués cruelment avançat—, era llicenciada en filologia clàssica per la Universitat de Barcelona, exercí la docència en la seva especialitat i en la de literatura catalana i fou, per damunt de tot, una escriptora que contribuï a les nostres lletres creant

la poesia, la prosa narrativa, la novel·la, l'assaig, la traducció i la literatura juvenil. No em pertoca a mi ara d'entrar en la consideració d'aquest aspecte de la seva personalitat ni de glossar-ne l'obra.

És ben cert que, com a escriptora, la Maria Àngels havia rebut diversos premis, la relació dels quals m'estalvio, que estava en possessió de la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, que era filla adoptiva de la ciutat de Figueres i que una de les escoles d'aquesta ciutat en porta el nom per a recordança d'infants i ciutadans, i també que potser una de les seves novel·les serà algun dia duta al cinema. Finalment, però no el menor dels seus mèrits, la Maria Àngels fou elegida membre de l'Institut d'Estudis Catalans a proposta de la seva Secció Filològica el 21 de maig de 1991 —encara no fa vuit dies, doncs, n'hauria celebrat el vuitè aniversari. Però molts dels que ens hem aplegat aquí en memòria seva recordarem, abans que la seva obra i el reconeixement públic dels seus mèrits, la seva persona, la seva manera de ser i de fer, la seva delicadesa en el tracte, la seva senzillesa natural, la seva capacitat d'admirar-se de les coses menudes i de revoltar-se contra les situacions d'injustícia —tot un munt d'atributs personals que no solen atreure cap premi, però que fan la vida més passadora a la gent del voltant. No és pas que l'obra literària no ens hagi impressionat o que no n'hàgim sabut extreure plaer i ensenyaments diversos, com volia el clàssic: no és això, és que fins i tot als acadèmics —tant si regirem papers com si elaborem construccions teòriques o maldem per verificar-les empíricament— ens és donat ara i adés de saber apreciar el valor humà de l'experiència vital quotidiana.

Pel que fa a mi, en aquest breu preàmbul crec de justícia recordar que Maria Àngels Anglada no solament ha estat una dona que ha contribuït amb el seu talent i la seva gràcia personals als treballs de la Secció Filològica i que n'ha estat una vicepresidenta exemplar els mesos que va arribar a ésser-ho —dit altrament, que ha estat un membre qualificat d'aquesta docta corporació—, sinó que en tot moment ha sabut mantenir-se lleial a la institució sense necessitat de traïr les seves creences i conviccions ni de sentir-se traïda per acords corporatius. Em deleixo per creure que aquesta actitud li va valer en tot moment, dins i fora de la Secció Filològica, la reciprocitat que calia esperar entre iguals, i que cap de nosaltres, col·legues de l'IEC, no va donar-li mai motiu de sentir-se dolguda per aquest motiu.

Aquesta sessió en memòria de Maria Àngels Anglada constarà de dues parts diferenciades: l'una, un acte acadèmic dins l'estil que hi és habitual, comptarà amb els parlaments del senyor Carles Miralles, membre de la Secció Filològica, catedràtic de Filologia Grega i poeta també, i de la senyora Marta Pessarrodona, escriptora, els quals analitzaran aspectes de la seva obra i de la seva significació en el món sociocultural català. L'altra, de caire distint, en què serà interpretada una selecció de textos de l'autora

recentment traspasada: Rosa Cadafalch i Josep Tero hi posaran l'art i la veu. La coordinació artística ha estat obra de Teresa Vilardell. A la selecció dels textos i a l'assessorament general hi han contribuït, respectivament, Antoni Pladevall i Arumí i Pep Paré, osonencs. A tots ells els agraeixo, a l'avançada, llur col·laboració.

Hem volgut, d'aquesta manera, que les veus poètiques i narratives de Maria Àngels Anglada es fessin sentir en aquesta sessió en memòria d'ella, com a testimoniatge d'una seva presència perdurable, car, malauradament, la seva dolça veu natural ens és ja irrecuperable. Però, contràriament a la dita popular, la paraula no sempre se l'enduu un cop de vent mentre resti a la terra algú que se la faci seva —que la llegeixi, la interpreti, l'escolti o simplement la recordi. Fet i fet, aquesta voluntat de permanència en el temps és, més que més, el primer objectiu i el destí de l'art verbal. Us insto, doncs, a escoltar els seus textos de veus amorosívoles fent memòria d'aquells vells versos epigramàtics que ella mateixa ens donà a conèixer en la llengua dels pares, i que tal vegada ens ajudaran —més aviat poc que massa— a empassar-nos la fel que ens adoleireix el cor:

Ossos i un nom mut guarda la tomba de Safo,
però les sàvies paraules seves són immortals.

JOAN A. ARGENTER

*President de la Secció Filològica
de l'Institut d'Estudis Catalans*

*Conveniens vitae mors fuit ista tuae.*¹

Ovidi, *Amors*, II, 10, 18 (25 aC)

Al poeta hi ha una cosa que el meravella: trobar que la seva història es fa realitat.

Karen Blixen (*Isak Dinesen*), *El bus*

Imagino que he estat convidada —cosa que m'honora «qui-sap-lo», que diuen— a participar en l'acte d'avui d'homenatge a la Maria Àngels Anglada no sols perquè ella m'honorava amb la seva amistat, sinó també perquè les relacions que he tingut en aquests darrers anys amb aquesta institució —relacions que s'han traduït en encàr-

1. Trad.: «Aquesta mort estigué d'acord amb la teva vida.»

rees de representació, que he procurat dur a terme amb el màxim rigor— han estat gràcies a ella. Altres qualitats, francament, no les posseeixo: per dissort, ni sóc una filòloga, ni una hellenista, ni cap de les admirables aptituds o sabers que, sens dubte, ella posseïa, i que ens deixen amb un buit difícil d'omplir. A part de l'honor, crec que aquesta característica ja ens dóna entrada a un aspecte que vull subratllar i que em consta que a ella la interessava. És a dir, que en el si d'una societat patriarcal, com també és la catalana, curiosament —i contra tota mena de pretensions— les autores catalanes tenim —amb comptades i deshonroses excepcions— molt bona relació mútua. Per demostrar-ho, em permetré una certa excursió per la nostra amistat, avui que, per a mi, juntament amb una enyorança i una recauça que ja sento, és un dia de celebració. Nosaltres celebrem haver tingut entre nosaltres una persona i una autora com la Maria Àngels.

Vaig conèixer la Maria Àngels Anglada el 1979, cap al mes de febrer o març, a Figueres, la seva ciutat adoptiva, on vaig tenir l'honor de ser presentada per ella. Puc reconstruir fàcilment l'any —encara que no el mes o el dia— perquè ella, una poeta sempre, al meu entendre, acabava de guanyar el Premi Josep Pla amb una novel·la, *Les Cloeses*. Tenia, per tant, quaranta-nou anys, si fa o no fa l'edat en què una escriptora tan mundialment aclamada com la danesa Karen Blixen també iniciava públicament el seu camí literari. Hi ha, al meu entendre, més d'una coincidència entre les dues autores. Blixen o Dinesen, però, deu la seva fama pel conreu d'una llengua, l'anglesa, que, en definitiva, no era la seva, cosa que no hem de lamentar en el cas de Maria Àngels Anglada, qui ha estat fidel —i ha defensat fins al final— a la seva llengua. És ben curiós, però, que una conversa que m'ha quedat pendent —i això és el pitjor de la no desitjada aparició de la Desconeguda foixiana amb la gent que de veres estimem— ha estat aquesta citació de l'autora danesa: «Al poeta hi ha una cosa que el meravella: trobar que la seva història es fa realitat.» Com segurament tots vostès saben, Maria Àngels Anglada va poder passar per aquesta meravella, gràcies al seu *Violí d'Auschwitz*. En tots dos casos, però, l'arribada en edat madura al món de la literatura publicada espero que serà un motiu de reflexió més sobre aquest fenomen que, generalment, mai no s'enregistra en un home. En aquest punt, ja no vull insistir en el caràcter patriarcal de la nostra societat.

Seguint amb el passeig per la nostra amistat, el 1983, vaig tenir l'honor de ser la seva editora per a l'exquisit volum *Les germanes de Safo*, en una col·lecció que havia inaugurat, precisament, amb un volum dedicat a Maria Antònia Salvà, una mentora per a tota dona escriptora catalana. «I de sobte, germana de la vostra / veig la claror d'un rostre clivellat», diu al poema «Saxífraga», que la Maria Àngels va aportar a l'homenatge a la senyora S'Allapassa, que es va celebrar a Palma a finals de 1977. Un poema que, emblemàticament, ella dedicava a una altra poeta enyorada, Quima Jaume —per reblar

allò que ja he apuntat abans de la bona relació entre nosaltres les escriptores—; a la Quima de Cadaqués, bella població que, si avui honora Rosa Leveroni, és gràcies a ella, la Quima, i que em va aplegar amb la Maria Àngels, en el premi que porta el nom de Rosa Leveroni, en aquell bell indret. (Per cert, la Maria Àngels conscient de la bogeria en la qual vivim els habitants de Barcelona, quan vam coincidir al jurat del premi, em va facilitar l'elecció. Tot un detall.)

Després, la nostra relació va ser bàsicament telefònica, excepte quan coincidíem, precisament, en actes que hauríem volgut estalviar-nos totes dues, ja fos el comiat a Jaume Fuster o a Maria Mercè Marçal. Per cert, i és trist constatar-ho, va ser acomiadant la Maria Mercè quan ens vam veure personalment per darrera vegada. En canvi, quan em van començar a arribar funestes notícies sobre la salut de la Maria Àngels, fins i tot em vaig abocar a l'agenda, perquè no feia ni quinze dies que m'havia telefonat per donarme, a la vegada, el telèfon d'una lituana jueva, temporalment a Girona, que ella creia que em podia interessar de conèixer. Dos anys abans, una de les trucades havia estat per dir-me que aquesta casa feia un simposi sobre cultura hebrea que em podia interessar. Un simposi excel·lent, per cert.

Aquest ritme telefònic es veia, diguem-ne, esquitxat per la recepció d'un llibre seu o una *plaque*, i aquí em voldria deturar, amb una prèvia, no pas assembleària. La poeta nord-americana Adrienne Rich va escriure ja fa molts anys, als setanta (a *On Lies, Secrets, and Silence*), que la poesia es nodreix del record i es projecta en coses que encara han de passar, preveu, en certa manera. Jo hi afegiria, amb tota modèstia, que, a més a més, ens estalvia llargues explicacions. La Maria Àngels va publicar en una col·lecció de *plaquettes*, que es deia «Traç», de Mataró, tres poemes, un dels quals em dedicava. El poema és «El jardí de Micòl», que em permetré llegir:

El jardí de Micòl

Sempre acabem per perdre el jardí de Micòl
els arbres plens de somnis.
Per això el record el dreça i l'enyor afegeix
més verd al verd, n'esborra
les herbes sense flor
com l'artista de llarga paciència
ordeix tota la vida un sol tapís.

Compartim, del jardí, menudes parts
només amb els germans, i provem de vegades
d'ajustar-les amb mots.

Potser a l'amat vam obrir-li la reixa
del jardí de Micòl
i de puntetes entràrem al seu.
Fins que, tots dos perduts, ara hem doblat la tasca
de la subtil memòria,
hem doblat la recança
del cor.

En rebre'l, en rebre la *plquette*, em vaig quedar glaçada. Em vaig precipitar al telèfon i li vaig preguntar si alguna vegada a Cadaqués o a Bilbao o a Barcelona, ciutats on havíem coincidit, o a casa seva a Figueres, o fins i tot a Vilamacolum, on vam passar una deliciosa tarda gravant un programa de televisió el 1985, dedicat a la seva persona i obra, dins d'una sèrie que jo dirigia, li havia explicat la meva relació més que personal amb la protagonista de la novel·la de Giorgio Bassani *El jardí dels Finzi-Contini*. Intentaré explicar-la breument: de jove, quasi d'adolescent, jo era Micòl per a un molt estimat amic també poeta, Marià Vancells. Com es pot comprendre, tots dos érem incipients i ell, per gran desgràcia, perquè va morir el 1971, pràcticament —si exceptuem una revista resistent— no va poder defensar els seus poemes, algun dels quals anava dedicat a Micòl, és a dir, a mi. La Maria Àngels em va dir que no, que no sabia aquesta circumstància, per a mi molt important. Senzillament, en escriure el poema, havia pensat en mi i, per aquest motiu, me l'havia dedicat. Amb el temps, el seu poema me'n va provocar un altre, que no vaig poder-li dedicar perquè era —i és— un *in memoriam*. Em permetré de llegir-lo:

Aprenentatge de Micòl

El dia que vas morir
No vaig pensar gens en Rilke.
(No t'atorgaren temps
per cap més espina.)

Vaig aprendre a plorar:
M'acabaves de dibuixar
Una nova geografia:
Em començaves a guiar
Cap al meu jo sencer,
Fins a retrobar-nos,
Potser, algun dia.

He plantat moltes roses
Per tu, per si florien;
Escric tots els versos
Que no vas poder escriure;
T'invoco per dir
Que tantes i tantes coses
No passarien.

El dia que vas morir...

L'obscuritat del sol,
La befa dels arbres,
El retret del teu bosc,
El llindar de l'altra riba,
Aquell dia.

«In memoriam» Marià Vancells

Començant a posar un cert punt final a la meua intervenció, i en aquest breu recorregut, passeig, excursió per la nostra amistat, em permetré dir que, ara que ja viu tan sols en els qui l'estimem i, molt en especial, en els seus lectors, no puc deixar de consignar una altra coincidència feliç en aquesta primavera escapçada per la seva mort. Em refereixo a l'estudiosa de l'obra de la Maria Àngels, Roser Guasch, que no conec personalment, però qui fa pocs dies, justament quan jo estava preparant la meua presentació de Doris Lessing, em va enviar un correu electrònic en el qual m'explicava que la Maria Àngels, quan ella li va manifestar que volia estudiar la seva obra, la va rebre amb senzillesa i citant, precisament, l'autora britànica. Una citació que em vaig permetre d'incorporar

rar al meu discurs («Ets folla. Per què vols passar mesos i anys escrivint milers de paraulles sobre un sol llibre, o fins i tot sobre un sol escriptor, quan hi ha centenars de llibres esperant-se per ser llegits?»). La vaig incorporar com un element més de coneixement de la nostra literatura per a la guardonada i, en especial, per unir, per un moment, dues persones que estimo, i dues autores que admiro profundament.

En l'ordre de casualitats, no puc deixar de parlar de la meua sorpresa aquest di-lluns passat, quan, desplaçada a l'Empordà, concretament a Peralada, per participar en una jornada europea, em vaig trobar amb l'agradable sorpresa d'un opuscle *El mite d'Europa*, amb text de Maria Àngels Anglada. A l'opuscle, amb la seva generositat característica, ella aprofita l'avinentesa per recordar-nos d'altres poetes (Tomàs Garcés, Màrius Torres, Alfons Maseras, Salvador Espriu...). Ens hi diu: «El mite ens revela sempre, si l'escoltem bé i maldem per tal d'interpretar-lo sense manipulacions interessades, una idea, una veritat, un símbol que el vent del temps no erosiona.» Per la meua part, ho faria extensiu a la seva obra, i diria que si l'escoltem bé —tant en prosa com en vers— podem treure'n veritat que el temps no ha d'erosionar. També, podem consolar-nos davant de les decepcions diàries, en pensar que és possible aquí, a Catalunya, ser íntegre, tenir alts valors morals i intel·lectuals, com aquells que traspuen en les seves pàgines, i fer la nostra obra.

Tornaria al començament, en aquest dia de celebració i de dol, i no se m'acudiria res més que un oferiment, que vull fer amb els mots de la Maria Àngels en el poema «Parada obligatòria II»:

Et deixaré, si vols, la veu
mentre tu tens els llavis closos.

MARTA PESSARRODONA

1

(Rosa Cadafalch)

Senyal de perill

Convidar les poetes és cosa perillosa.
Dic les poetes, no els joglars del rei.
No treuen cap colom de dintre d'un copalta,
però potser dards de flama del seu fatigat cor
o d'una nit insomne.

No us en fieu, per sota
les fràgils aparences tenim un cor salvatge
i estranys senyors servim

—ja ho escriví Ausiàs March:

l'amor, el clar país, una cançó d'alosa...
Convidar les poetes és, doncs, cosa arriscada.
Tisores de mots tallen les hores de l'oblit
que encerclen una llengua, un bosc amenaçat
o els ulls espaordits dels meus infants de Bòsnia.

2

(Josep Tero)

Batecs d'ocell

Batecs d'ocells altius, aspres i dolços,
estranys parts de la nit; escolto els mots
clivellar murs i canto les cançons
despertar els morts en els seus llits de terra.

Suau i lenta i grisa llum del dia
 em desvetlla i em diu ja lluny del somni:
 la veu del cant, si no duu l'alba, esquinça
 amb glavis de claror camins de fosca.

Poema de Maria Àngels Anglada

Música de Josep Tero

3

(Rosa Cadafalch)

Madrigals per a un infant adormit

I

Tots els poetes parlen de la rosa
 I és bo de lloar-la en tan fràgil beutat.
 Però estimem més que la porpra de totes les roses
 El front llis d'un infant adormit
 I la munió de somnis que s'amaguen
 Darrera la dolça muralla de pell i de sang
 I besem les gotes entre els cabells i la galta
 Com no besariem, oh, mai, els aigolers de les roses.

II

T'he despertat: tenies
 La cara plena
 De sol, i tanta
 Llum sobre la llum closa
 Dels teus ulls! Jo mirava
 Les palpitants parpelles

Com l'ombra d'una vela
Sobre el mar, o com l'ala
D'un ocell entre roses

Va dur-me un somni desolat a la platja del teu dormir,
una alba incertíssima
I no fou com a un port conegut,
Sinó a la soledat d'un crit sense resposta.
Perquè les adormides paraules de glaç,
Eren teves i del teu somni
Però no de la nostra vida.

+

(Rosa Cadafalch)

Tirynthos

A Joan, Maria, Jordi i Panayotis

Fa temps que s'ha assecat la sang ardent dels prínceps
I les pedres serenes han ofert la collita
Dels seus antics secrets. Brillen entre les fulles
Taronges i llimones més que màscares d'or
I pel mar on el guaita esperà l'arribada
De les còncaves naus, només al lluny ancora
Un daurat repòs d'illes. L'amic grec amb somriure
Assolellat em lliura un intacte tresor:
L'alfàbrega olorosa on tanta llum alena.

5

(Rosa Cadafalch)

Antígona

Anant a Delfos, la sagrada, atura't
 En el camí: florides de records
 T'esperaran les pedres, el teu somni.
 ¿No sents com entre el blat l'aire es commou
 I síl·labes ardides respandeixen
 Contra el tirà que canvia de nom?
 Els mots d'una ombra, com espases, tallen
 El temps, el vell tapís de sang i d'or.
 Entre els fils esquinçats, la noia altiva
 Les lleis dels déus escolta i el seu cor.
 Els ossos blancs del seu germà somriuen
 I es torna a cloure el temps com una flor.

6

(Rosa Cadafalch)

Primavera lliure*A Maria Pilar Anglada i Maria Dolors Bonal*

Eixordats pel brogit sorollós de les reixes
 No escoltem l'esperança de levíssim trepig.
 Car tothom sent la pedra quan esquinça els vers pàmpols
 Però qui pot veure obrir-se la llavor del forment
 O mesurar quant creix l'infant de l'alba a l'alba?
 Talment és una flor de desclosa suau
 L'esperança: segur, tenaç com el blat tendre
 Vindrà el seu just esplet quan la neu dansarà
 Lleugera desnuant-se per les arbredes clares.

(Rosa Cadafalch)

No em dic Laura

Una altra mena de xarxa, més subtil i incruenta, però no pas menys eficaç, planava damunt dels carrers de la ciutat dels Sants: l'excessiva influència clerical. En aquells anys aquest segon poder, més ben intencionat, s'ocupava en tasques diversificades, a més a més de les que li corresponen per tradició secular: des de reconstruir esglésies fins a arreglar casoris entre persones tímides i piadoses, o empènyer suaument les noies indecises i amb inclinacions poc o molt místiques cap a les portes d'algun dels in-númers convents femenins de la ciutat, els noms dels quals farien una llista potser massa llarga per al pacient lector. També havia de dedicar una part del seu temps aquest estament a investigar temes com el transcendental de la llargada de les mànegues en els vestits de les dones i noies: era —es preguntava— absolutament necessari que arribessin fins al colze? En cas afirmatiu continuava la qüestió bizantina: l'obligació començava als dotze anys o potser només s'iniciava als tretze, el màgic número femení? I encara més: era disculpable, a l'estiu, que manquessin a les mànegues dos, i fins i tot potser tres centímetres fins al límit sagrat, autoritzat i benvist?

El resultat d'aquestes elucubracions es reflectia de vegades en petites, insignificants escenes al carrer de la Riera, com en altres vies urbanes de Vic. Una tarda hi passàvem la Pilar i jo: ella no duia jersei, jo en canvi en portava perquè sempre he estat més fredeluga; de cop veiem arribar el bisbe amb el seu secretari. En aquests casos era consuetud entre la mainada acostar-se a besar-li l'anell d'ametista —no sé si del Montseny—. Li beso l'anell i no passa res: l'hi besa la meva gerrnana, que devia tenir nou anys, i en comptes de donar-li una estampa, aquell excel·lent baró —d'altra banda persona molt culta i gran coneixedor de Ramon Llull— que me li diu com si fos la cosa més natural del món:

—Nena, has d'anar més tapada.

A totes dues se'ns van encendre les galtes i la Pilar, de l'enrabiada, puja el pendent com un llamp fins a arribar al carrer del Caçador, i amb el ferm projecte de no besar mai més de la vida cap ametista episcopal...

I qui és aquest capellà que baixa lentament el carrer, sense saludar ningú, amb els ulls aparentment fascinats pel desigual empedrat? Ja el reconec: és un canonge, o potser encara un beneficiat de la catedral; nosaltres arribàvem a distingir aquestes dues classes, perquè els primers per anar a cantar al cor duien la caputxa de color lila, més bo-

nica, i els beneficiats grisa —confesso que els dèiem «les bruixes», la mainada—. De tota manera, és un mossèn que ens va dir, poc o molt textualment, en una conferència al col·legi:

—Jo, quan vaig pels carrers de la ciutat, duc sempre la vista baixa per no veure els homes que passen. Perquè, estimades nenes, en podeu estar segures: de cada deu homes que van pel carrer, nou, si més no, estan en pecat mortal. Parlo dels homes, no de les dones.

8

(Rosa Cadafalch)

Una història d'amor

Va començar a l'ombra de plàtans i til·lers
 Ciutadans, i al vell claustre que enjoiaven cireres
 Un cop l'any, i ginesta.

Durava encara quan,
 Campaneta de plata, la veu clara dels néts
 Ens abocava a doll l'aigua de la infantesa
 Als càntirs del record, i la tendresa nova
 Amb frescor de rosada pellava les ferides
 Del temps.

Encara dura, com una melodia
 Trobada en vells papers, i no sencera,
 Adaptada amb esforç, perquè no es perdi
 Per a veu i record.

(Rosa Cadafalch)

Plany pel germà

*Cant perdut que no puc més repetir,
 ¿qui parlarà d'ocell i d'erba tendra,
 quan entre llari i llari un gust de cendra
 senyala la misèria del destí?*

JOSEP SEBASTIÀ PONS

Després de les llàgrimes
 Que ens han rentat els ulls
 Del delictes de veure-hi
 Quan són closos els teus,
 Ens posem la teva mort
 Ens posem el teu enyor
 —Vidres foscos que ens entelin
 Aquesta claror impia, massa crua
 De la vida que flueix
 Sense pausa,
 Sense tu.

153

EL PLE

(Rosa Cadafalch)

La Serra, II

Als boscos màgics on d'infants jugàvem.
 Palaus efímers amb columnes d'hores,
 No hi ha camins que t'hi puguin portar.
 No cerquis els verds boixos, els vells roures
 Més enllà del teu cor, on són vivents
 Daurats per l'únic sol de la memòria.

11

(Rosa Cadafalch)

Tardor a Requesens

Les muntanyes clapades de fràgils ors, de porpres
sumptuoses. Clares veus dels infants
—la Laura, l'Adrià— damunt del clavicèmbal
de l'aigua transparent entre els esqueis i l'ombra
de fecunds castanyers.

Ja ho sé que és una treva,
que els dits llargs de l'hivern tornaran cendra grisa
les fulles dels aurons que trepitja el senglar.
Però ara cacem l'instant, quan el sol del migdia
encén el brancam d'or, i escalfa les petites
mans que es clouen felices damunt castanyes tendres
i esguards adults que es clouen sobre el tendre record.

12

(Josep Tero)

Et deixaré la veu

Et deixaré, si vols, la veu
Mentre tu tens els llavis closos.

Molt lentament he après els mots
I l'aspre foc que els encadena;
Són teus i a canvi et prendré un poc
De la teva llarga tristesa.

Vinc a la riba del teu mar
D'ones amargues amb pas tímid

I duc caretes somrients
Des de la meva platja incerta.
Amb trencadissos crits d'ocells
Lluito amb les aigües remoroses.
Et deixaré, si vols, la veu
Desavesada ja de roses.

*Poema de Maria Àngels Anglada
Música de Josep Tero*

l'afecte va ser gran i la sensació de pèrdua és viva. Fa de mal parlar dels llibres dels escriptors si qui n'ha de parlar els ha tractats, aquests escriptors, i, amb el tracte, ha après d'estimar-los. Sobretot, si qui n'ha de parlar ha de mirar de fer-ho des de l'objectivitat, des de l'apreciació crítica, i fatalment veu que ho fa des de la consciència, fonda i inesquivable, de la manca, del buit, i no com d'un fet que pugui mantenir prou a distància. Si jo sé res de l'ofici, això fa de més bon fer sobre els llibres, quan el tracte i l'amistat no han deixat, en qui prova d'elaborar el seu discurs amb ponderació i coherència, massa records que fan part de la pròpia vida i hi interfereixen. No la seva manera d'estar, les coses que més sovint deia, la faisó com inclinava el cap i movia les mans, la dicció tan suau i reposada i tan ferma: no els xals estampats que lluïa discreta ni els seus ulls radiants sota l'èter encès al migdia de Grècia, mig closos quan la memòria convocava als seus llavis un epigrama de Meleagre, un poema de Verdaguer o de Montale, una situació, una troballa que reputava única en un vers de Kavafis. Ans aquests mots, aquests personatges, la claredat d'un vers o com és de pertinent aquella frase, la intenció o la bellesa d'un esdeveniment o circumstància, l'elenc d'unes recurrències, unes imatges que destaquen i com articulen l'entrellat del text, prosa o vers que sigui. Això i no allò: la desolada, de tan pròxima, freda, de tan nua, realitat del paper i de les lletres i el que diuen i com: no la perduda presència, el record que es descompon i es compon, la vida que es fa cendra. La prosa de la realitat, proclama Aristòtil, diu les coses com són, el món com és i els llibres què diuen i com ho diuen. La poesia, en canvi, les diu com haurien pogut ésser —segons versemblança o necessitat—, com fóra bell que fossin. En la veu literària de Maria Àngels Anglada, singularment, la poesia es volia tan diàfana i neta, tan elemental i pregona, que tot sovint es vestia de reali-

tat, es feia prosa que fluïa, aparentment senzilla, en el riu, sempre igual i mai no el mateix, del real poètic sense el qual no hi ha ficció.

Primera, doncs, característica: que el que hauria hagut d'ésser i el que és o va ser estan teixits plegats, en els dibuixos de la seva prosa. Així la bellesa del món i de la vida, la bonesa dels homes, l'esclat de la festa i el goig de l'amistat i la feina, tot això és inseparable de la crueltat dels homes, de l'abominació del poder i de la força, que engendren l'odi. La víctima és sempre innocent, com Sòtades el poeta davant de Ptolemeu, a *Sandàlies d'escuma*, com l'àvia i les germanes del protagonista armeni en mans dels turcs, a *Quadern d'Aram*. Quan una comunitat ha estat privada del que hauria de ser, el que no és il·lumina el que realment és, per gràcia del poder i de la força; la fermesa s'estableix en el cor de la desgràcia, la fa endurable i usa la violència que la causa com a força del record, de la memòria necessària. Sempre la tendresa va amb la sang. Fins quan la memòria sembla haver-se interromput, com potser ha passat a Artemísia, la pintora que dóna nom a una de les més ponderades i concises novel·les d'Anglada, la crueltat, l'extrema crueltat fins a la sang inútil que els alemanys van vessar a les Fosse Ardeatine és el motor de la bellesa; conviu amb ella i la causa. La memòria no és només consciència ni d'una sola persona; circula per la sang dels homes, potser com a garantia d'un ritme universal de justícia per damunt dels humans: com la justícia divina a la tragèdia d'Èsquil. Només pel patiment, per l'experiència, pot arribar un mortal a saber, a tenir algun coneixement. Fins la gràcia dels déus és violència. Per al narrador d'*Artemísia*, que és un home, és incompreensible com la sang va tan naturalment amb l'harmonia, amb l'amabilitat i la generositat. En una passejada pel poble, amb una noia que es diu Electra, ella li ha mostrat un hort; era d'un turc, li ha dit, que un dia va matar «d'un tret un jove grec, Zacaries, que duia armes de contraban per als seus». Els horts, els jardins, el paisatge en ordre, en repòs a la vista, són sempre a l'obra d'Anglada com l'expressió del temps benigne, quiet, indiferent als sobresalts. Van amb la poesia, com bastarien a demostrar dos títols de dos seus llibres: sobre la poesia italiana: *Paisatge amb poetes*, i sobre la poesia grega: *Paradís amb poetes*. Els homes del poble, continua Electra, van matar el turc al seu hort; el més valent, Basili —que és nom d'heroi, des de l'epopeia bizantina—, «li obrí el pit en creu, amb quatre punyalades». El narrador no se'n sap avenir: com podia ser, li pregunta, que uns homes amables i generosos «haguessin regat aquell hort no amb aigua sinó sang?» I ella, la noia de nom tan pesant, a l'illa de Safo, «somrigué, un somriure més aviat trist», i «s'ajupí a collir una rosella de la terra humida». Llavors ella, sàvia i senzilla, li fa una altra pregunta («Oi que no et sembla estrany, que floreixi la rosella de la terra?») per explicar-li, amb una analogia, que, «igual que la flor vermella, el gallaret, així sorgia la sang... d'un vell pòsit de coratge i crueltat». La

sang del grec occit pel turc, la del turc occit pel grec, totes dues formen part del paisatge de la memòria, no pas sense relació amb el paisatge ver —que no és mai només el d'ara, sinó el que resulta de la no visible dimensió amb què l'altre ver de la memòria l'acreixi. La realitat de la ficció, l'esdevingut en la prosa del relat, s'advera, per la mateixa rosella, ver poètic. Així, quan al narrador és finalment revelada, per una dona, la mort de Sandro, l'escriptora calla, ella, i deixa que parlin els versos de Virgili (*Eneida*, cant ix, 434) que diuen com fou segada la bellesa d'Eurial, com la sang s'escolà pels seus membres («pulchrosque per artus it cruor»), com la testa se li vinculà, com una rosella quan l'arada la sega o l'aigua de la pluja l'abat («purpureus uelut flos succisus aratro / languescit moriens, lassoue papauera collo / demisere caput pluuiam cum forte grauantur»). La poesia, com la natura, ensenya el que és ver, el que es troba en l'arrel de l'home; en aquest real més profund, el vell Aristòtil s'errava: contra l'aparent contundència del gruix de terra negra, el verd reneix, arriba el fruit; el que és i el que hauria d'ésser coexisteixen i s'alternen. D'aquesta coexistència, natura i cultura, neix el ritme, la música. Sense l'escriptura, que fixa el record, la memòria no fóra sinó «una mena d'antiga melodia», tal com ho diu la narradora de *Les Closes*, «de la qual gairebé es confonen les notes».

De les dones no és la tendresa i dels homes la sang. Aquesta és la segona característica de l'obra de Maria Àngels Anglada: que en ella les dones coneixen el ritme entre la tendresa i la sang, entre l'amor i la mort. La improbable Glauca de *Sandàlies d'escuma* no és només una dona que guanya la seva odissea, com si ella fos o volgués ser Ulisses. Ella és portadora d'una altra mena de saviesa, no feta d'astúcia i ardiment sinó de previsió i assenyat lliurament. Les dones d'Anglada saben que la tendresa els ve dels homes; no solament Glauca o l'empordanesa eixerida i valenta de *Les Closes*: també el jo d'algun seu poema, com ara aquest, entre el germà i el marit, tots dos morts i enyorats, que invoca el llac de la memòria on el cor va a emmirallar-se per dir-li: «Tu que tan fidelment on floriren les roses / del desig ara em regues els saules de l'enyor, / guarda'm clapes ben netes per a dues imatges, / estany enterbolit on afluïx el cor: / l'alta ombra del germà de callada tendresa / i aquells ulls de l'amat irisats de claror.» El ritme del qual neix la música és la llei del món segons ha estat sentida per la dona. Sense gests massa grandiloqüents i certament de mil maneres irreductibles, però «escrivint», per dir-ho altre cop com la senyora de *Les Closes*, «amb una mica d'ordre»; la mica d'endrec senzill que ja sembla que volguessin posar, discretament contra la grandiloqüència, les poetesses —ella les anomenava poetes— que ens regalà en català com *Les germanes de Safo*. D'elles, de totes les dones, és igualment el record, el fil que ens uneix amb el passat, la música que revela el ritme fins al bell mig de la degradació més avorrible i sòrdi-

da. Hi va haver un violer, a Auschwitz, i ell no sabia, quan es va posar a fer-lo, que el violí li valdria la vida. Va ser ella, la novel·lista, amb el que fou i el que hauria hagut de ser, que en va inventar i explicar la història. El ritme, l'ordre dels mots, segons el componia l'escriptora, ella que ja la sabia i ara la deia i prou, va anar revelant la increïble música que callava sota la massacre, l'odi i la sang. D'aquí la necessitat de l'escriptura, d'encendre el record, de no permetre al temps que s'endugui del tot, dia rere dia, el que va ser, sinó de fixar-ho amb mots. Així s'explica, altre cop, la narradora de *Les Closes*: «em cal escriure tot allò que avui m'ha dit [l'Adelaida]; fil per randa, abans que s'hi enfilí l'heura, i el temps, amb esmolades dents de ratolí, s'ho vagi menjant del meu record.» Ella escriu, la narradora, com altres dones de la seva obra encenen ciris pels morts de casa: perquè la llum vacil·lant i poc encesa a l'església sigui testimoni dels dies del passat que no volen, en el cor de cada humà, esvanir-se.

Una darrera característica: que sota cada rosella, sang i mot, hi ha la terra —no tota la terra ni una terra indefinida sinó la nostra— i en el fons, sempre, irrenunciablement, la llengua i la cultura, i les llengües i cultures que són el fonament de les nostres, que les fan com són. Condició de la diferència d'un poble és no solament la consciència i l'amor d'aquesta diferència, sinó que mení naturalment a la universalitat i que llevi fruits de solidaritat. Els versos i les proses de Maria Àngels Anglada són plens de l'exigència de la terra, en termes polítics, morals i ecològics, i de la llengua, llavors que ens era negada («ens és negat, germans, dir cada cosa / amb el nom clar que una vella sang dicta») i sempre («l'or noble i molt vell de la llengua»), però sempre també oberta als altres, solidària, i així l'exigència de la llengua, la defensa de la terra, van amb la denúncia del dolor dels altres: «Tisores de mots tallen les hores de l'oblit / que encerclen una llengua, un bosc amenaçat / o els ulls espaordits dels meus infants de Bòsnia», diuen els tres alexandrins que clouen, contundents, un seu poema. Noms com Vietnam, com Sarajevo, configuren altres seus poemes, els creen com a resultants de la mateixa exigència que reclama, aquí, un país i una llengua. Quan Esmirna és reclamada grega, «la nostra Jònia», la Catalunya francesa, és reclamada. No morirem a Auschwitz ni a les Fosse Ardeatine, en l'esplendent primavera romana de 1944, ni tampoc no serem armenis massacrats pels turcs. No exactament. Però sí en el record i en l'evocació, en la tenaç tossuderia de no admetre que el que hauria hagut d'ésser no formi inexorablement part del que és; en la tenaç tossuderia d'anar construint amb mots les històries dels humans, sang i tendresa, tot al llarg del camí de la vida. Un camí, un viatge, que, com el d'Ulisses, és retorn. Sempre a les mateixes pedres, el somni de la vida, el record: «Anant a Delfos, la sagrada, atura't / en el camí: florides de records / t'esperaran les pedres, el teu somni.» Al final, sempre els grecs. Si podia ser de bon matí, el dia després de les tragèdies, quan

el déu guaridor, l'amable Asclepi d'Empúries, potser ens voldrà fer sentir *la remor guardadora de les fulles*, a Epidaure. «Per lligar al teu record tota la vida / les pedres que acollien altes flames / de lliures mots —i encara en són enceses.» Sempre el dia després, la vida que reprèn, les il·lusions, els jardins —des dels de la infantesa als de la vellesa—: sempre el mateix jardí cada volta que descansem en el camí, a tocar d'una tomba, en un indret, com deia Anglada amb mots d'Ànite de Tegea, on «dolç l'aire murmura enmig de les fulles ben verdes, i ens exhortava a beure la fresca aigua de la font, per als caminants / regalada treva en l'estiu roent».

Metàfora sovintejada de la poesia és l'aigua, entre els grecs. L'obra entera de Maria Àngels Anglada, ençà del límit ineluctable, s'ofereix, com un pom de clares paraules, com un got d'aigua que és record i vida, als vianants, apressats o cansadíssims, a tocar de les velles pedres, altes paraules de tragèdia, amb humilitat i esperança.

CARLES MIRALLES

I recordem avui una escriptora que, com a tal, i en la millor tradició de l'Institut d'Estudis Catalans, era membre de la Secció Filològica. Maria Àngels Anglada tenia un triple mèrit: estimava la seva llengua i el seu país; treballava com a poeta, com a narradora i com a professora i traductora per la qualitat de la seva cultura, i no renunciava a obtenir l'excel·lència i el reconeixement internacional per a una obra que, feta en una llengua de les dimensions de la nostra, era capaç d'interessar tractant temes locals i d'interès universal. Aquesta vocació d'universalitat en català, aquest nivell d'exigència, aquest amor per la llengua i per la densitat cultural del nostre país, fan de Maria Àngels Anglada no solament una continuadora de la millor tradició clàssica grecollatina, sinó també un dels referents canònics de la literatura catalana a la fi del segle xx.

«No hi ha llengües petites», escrivia George Steiner, un dels millors crítics i assaigistes de la nostra època, en una de les pàgines del seu gran llibre *Errata*: «Cada llengua, ho sabem de ciència certa, engendra i articula una visió del món, un relat del destí de la humanitat, una estructura de formulacions del futur per a la qual no existeix facsímil en una altra estructura.»

Maria Àngels Anglada se sentia dipositària d'un llegat que venia del món clàssic mediterrani. I sabia que, com diuen les sàvies paraules de Steiner, «cada dia que passa, el nombre de fórmules de què disposem per dir "esperança" disminueix. A minúscula es-

cala, la meua condició poliglota ha estat la meua major fortuna. Gràcies li siguin donades», diu. «a Babel».

Maria Àngels Anglada tenia també aquesta fortuna de poder beure directament en moltes fonts. Com les estrelles més llunyanes, no es pot dir que hi hagi llengües mortes mentre hi hagi qui en pugui veure el besllum. La Maria Àngels Anglada renovava el foc dels clàssics. I ho feia en català. Per això, encara avui, ella ens exhorta a mantenir viu el compromís amb la nostra llengua i amb la nostra cultura en aquests tres versos: «jo us demano, amics. una resposta: / Si canto aquest país que estimo amb ira / per què no puc, no podem infantar-lo?» La nostra llengua, la nostra literatura tindran crèdit, que en tenen, mentre hi hagi qui, com ella, sigui capaç de donar la vida per crear un món capaç de re-néixer, amb esperança, damunt les seves pròpies mancances. Llegim-la, recordem-la.

JOAN MARIA PUJALS
*Conseller de Cultura
 de la Generalitat de Catalunya*

Borís Konstantinòvitx Vainstein

(10.7.1921 - 1997)

at a Moscou (Rússia) el 1921, es graduà en física (1945) i metalúrgia (1947), i el 1955 es doctorà en física i matemàtiques a l'Institut de Cristal·lografia de Moscou de l'Acadèmia de Ciències de Rússia (abans, de l'URSS). Del 1949 al 1958 treballà com a col·laborador científic primer i investigador científic després a l'Institut esmentat, del qual fou president des de 1962.

El seu desenvolupament científic el féu conegut internacionalment com a expert en cristal·lografia estructural. Treballà amb el professor Shubnikov, creador de l'Institut de Cristal·lografia, que el nomenà cap del Laboratori d'Estructura de Proteïnes de l'Ins-